

AXBOROT TEXNOLOGIYALARI HAMDA MA'LUMOTLAR BAZASINI QO'LLAB DAVLAT TASHKILOTLARINI AUDIT JARAYONLARINI AVTOMATLASHTIRISHNING USTUVOR YECHIMI

Nuraliyev Xabibulla Samadullayevich

xabibullanuraliyev@gmail.com

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.7932675>

ARTICLE INFO

Received: 04th May 2023

Accepted: 12th May 2023

Online: 13th May 2023

KEY WORDS

Audit, axborot texnologiya, abstrakt-mantiqiy, tipologiya, induksiya va deduksiya, dasturiy ta'minot.

ABSTRACT

Axborot texnologiyalardan foydalanish sharoitida korxonalarni nazorat qilish va audit jarayonlarini boshqarishning avtomatlashtirilgan tizimini shakllantirish bo'yicha nazariy va uslubiy qoidalarni asoslash va amaliy tavsiyalar.

O'tgan yillarda mamlakatimizda auditning normativ-huquqiy va uslubiy bazasi shakllantirildi, shuningdek, auditorlik faoliyatini litsenziyalashning soddalashtirilgan va muddatsiz tizimi joriy etildi, bu auditorlik xizmatlari bozorining shakllanishiga va mahalliy auditorlik tashkilotlari auditorlik kompaniyalarining yirik xalqaro tarmoqlariga kirishini ta'minlashga imkon yaratdi.

Shu bilan birga, qator muammolar va kamchiliklar auditorlik faoliyatining yanada rivojlanishiga, boshqarishga oid qarorlarni qabul qilish va korporativ boshqaruv sifatini oshirish. Auditorlik xizmatlari bozorining rivojlanishi uchun sharoitlarni yanada yaxshilash va auditorlik faoliyatini tartibga solishda xalqaro standartlarga muvofiq zamonaviy yondashuvlarni joriy etish maqsadida Ozbekiston respublikasi prezidenti *Sh.M.Mirziyoyev* qarorlarida davlat tashkilotlarini audit qilish tizimini avtomatlashtirishning zamonaviy yondoshuvlarini ko'rishimiz mumkin.

Maqolaning dolzarbligi korxonalarining rivojlanishi samaradorlikni oshirishni ta'minlovchi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar bilan belgilanadi. Biznes sharoitlarini boshqaruv tizimining ichki va tashqi muhit omillariga o'z vaqtida va etarli darajada moslashuvchanligini o'zgartirishni, maqsadlarga muvofiq iqtisodiy risklarni baholash.

Bugungi kunda boshqaruv funktsiyalarini takomillashtirish resurslaridan biri bo'lgan ichki auditning uslubiy vositalaridan to'g'ri foydalanish korxonaning moliyaviy imkoniyatlarini oshirishga yordam beradi. Biz ushbu masalani o'rganish dolzarb deb xulosa qilishimiz mumkin.

Ushbu muammoning yechimini aks ettiruvchi tadqiqotlar va nashrlarni tahlil qilishda, nazorat va auditni tashkil etish va usullarining nazariy va amaliy masalalarini o'rganishga quyidagi olimlar katta hissa qo'shganlar: Deflis FL, Jenik G.R.Reilly, V.M.Hirsch N.V.Kobozeva, V.I.Dunayeva, D.Yu.Samygin, N.G.Barishnikov, A.A.Tuslov, A.E.Suglobov, A.I.Voronsova ,

E.A.Orlova, L.A. Chaykovskaya, N.A.Prodanova, I.F.Karpova, E.I.Malanina, L.I.Bachurina va boshqalar [1-5].

Tadqiq etilayotgan ishda korxonalarining xo'jalik faoliyatini boshqarish tizimida nazorat va auditni boshqarish, tashkil etish va usullari bo'yicha ham nazariy, ham amaliy xarakterga ega bo'lgan masalalar ko'rib chiqilgan, biroq bir qator hal qilinmagan muammolar mavjud.

Shu bilan birga, hozirgi vaqtda avtomatlashtirilgan nazorat va audit tizimlarining ishlashiga tashkiliy-uslubiy yondashuvlar, nazorat va audit tizimlarining faoliyatining tashkiliy-metodik asoslari, ularning korxonalar boshqaruvi samaradorligini oshirishdagi rolini baholash, shuningdek batafsil tahlil qilish, paydo bo'layotgan amaliy muammolardan foydalanish nuqtai nazaridan yetarlicha ishlab chiqilmagan deb hisoblaymiz.

Maqolaning maqsadi - axborot texnologiyalardan foydalanish sharoitida korxonalar nazorat qilish va audit jarayonlarini boshqarishning avtomatlashtirilgan tizimini shakllantirish bo'yicha nazariy va uslubiy qoidalarni asoslash va amaliy tavsiyalarni ishlab chiqish.

Maqolada qo'llanilgan usullar, texnika va texnologiyalar. Olimlarning fundamental ishlarida bayon etilgan nazariya va metodologiyaga asoslanadi; Ilmiy bilishning quyidagi usullari qo'llanilgan: tizimli yondashuv, tarkibiy, omilli, qiyosiy va vaziyatli tahlil, grafik usul, abstrakt-mantiqiy baholash usuli, tipologiya, tafsilotlash, umumlashtirish, guruhlash, induksiya va deduksiya.

Olingan natijalarni to'liq asoslangan holda tadqiqotning asosiy materialini taqdim etish. Zamonaviy sharoitda ko'pgina biznes jarayonlari turli darajada avtomatlashtirilgan, ammo korxonalar kompyuter va telekommunikatsiya texnologiyalari arxitekturasini kengaytirishga sarmoya kiritishda davom etmoqdalar. Shu munosabat bilan axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda ichki audit va nazoratning uslubiy jihatlarini yanada o'rganish va takomillashtirish zarurati paydo bo'ldi.

Korxonalar rahbarlari va mutaxassislari o'rtasida o'tkazilgan tadqiqot nazorat va audit jarayonlarini avtomatlashtirishning ustuvor yechimini talab qiladigan qiyinchiliklarni aniqlash imkonini berdi. Bunda quyidagi jadval misolida ko'rishimiz mumkin.

Muammoli tomonlari	Respondentlarning ulushi %			
	≥ 30	30-50	50-70	70 ≤
Maxsus umumiy maqsadli dasturiy ta'minot paketlarining yo'qligi			+	
Maxsus dasturiy ta'minotni ishlab chiqishning yuqori narxi				+
Qonunchilikdagi doimiy o'zgarishlar tufayli dastur konfiguratsiyasini yangilashdagi qiyinchiliklar			+	

1-jadval - Muammoli tomonlarni aniqlash korxonalarda audit va nazoratni avtomatlashtirish

Jadvalda, nazorat va ichki auditni avtomatlashtirish jarayonlariga salbiy ta'sir ko'rsatadigan barcha omillar tashkiliy-texnologik omillardir. Ta'sirning tashkiliy omillari individual xususiyatga ega va ularni tuzatish mumkin.

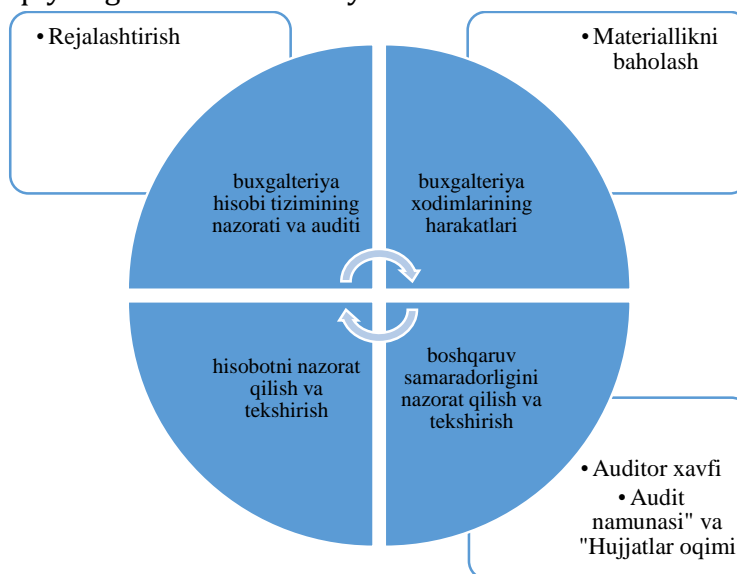
Ichki vositalar, ya'ni: xodimlarni tayyorlash; ichki tartib-qoidalarni ishlab chiqish; tarkibiy bo'linmalar o'rtasidagi tashkiliy aloqalarni aniqlash; dasturiy ta'minotda funktsional talablarni aniqlash.

Audit jarayonining asosiy bosqichi - bu avtomatlashtirilmagan va avtomatlashtirishni talab qiladigan analitik protseduralar va tekshirishlarni amalga oshirish bosqichidir. Ushbu bosqich uchun tizim avtomatik ravishda tekshirilayotgan ob'ektning joriy holatini taqqoslashi, og'ishlarni tahlil qilishi va tavsiyalar berishi kerak.

Shuning uchun tizim ekspertiza talablariga javob berishi kerak. Bunday tizimlar cheklangan ma'lumotlar sharoitida qo'llaniladi va boshqaruv qarorlarini qabul qilishga ta'sir qiluvchi murakkab muammolarni hal qilish uchun ekspert funktsiyalarini bajaradi.

Ana shunday sohalardan biri auditdir. Ekspert tizimlaridan foydalanishning asosiy afzalligi ularning muayyan xulosalar chiqarish va foydalanuvchilarga tavsiyalar berish qobiliyatidir. Ushbu tizimlar foydalanuvchilarning imkoniyatlarini oshiradi va "inson" omilining natijalarga ta'sirini cheklaydi.

Ekspert auditi tizimi va audit protseduralarining asosiy turlariga mos keladigan funktsional tarkibga ega bo'lishi kerak. Muammoni hal etishda bizga avtomatlashtirilgan axborot nazorati va konsalting ekspert nazorati va audit tizimining funktsional tuzilmasi kerak bo'ladi. Bu quyidagi klasterda namayon:

Korxonada natija audit natijalarini, tahlillarni, auditorlik hisobotini, moliyaviy-iqtisodiy faoliyatning turli jihatlari bo'yicha prognozlar va tavsiyalarni oladi.

Ushbu tadqiqot hulosasida shuni aytish mumkinki amaliyot ehtiyojlari bugungi kunda yuqori sifatli dasturiy yechimlar bilan ta'minlanmagan, shuning uchun auditga qo'yiladigan asosiy talablarni qondiradigan avtomatlashtirilgan axborot tizimini yaratish zarurati tug'iladi. Ishlab chiquvchilarning say-harakatlari ekspert auditi tizimini rivojlantirishga yo'naltirilishi kerak. Shu maqsadda audit va nazoratning avtomatlashtirilgan axborot nazorati va konsalting ekspert tizimi modelining funktsional tuzilmasi taklif etiladi.

Taklif etilayotgan nazorat va audit tizimining tashkiliy salohiyatini nazorat va audit tizimining barcha elementlari tegishli tarkibni nazarda tutadigan nazorat va audit ob'ekti uchun tashkiliy, ma'muriy va ishchi hujjatlar formatini qo'llash orqali kuchaytirish taklif etiladi. Keyingi tadqiqotlarda va islohatlarda axborot texnologiyalari hamda ma'lumotlar

bazasini qo'llab davlat tashkilotlarini audit jarayonlarini avtomatlashtirishning ustuvor yechimlarini tahlil qilishda davom etamiz va taqdim etamiz.

References:

1. Deflis FL, Jenik G.R., Reilly V.M., Hirsch M.B. Montgomery Audit: translated from English / edited by Ya.V. Sokolova - Moscow: Audit, UNITI, 1997. – 542 b
2. Кобозева Н.В., Дунаева В.И. Качество аудиторских услуг: концепция, методика, инструменты: Монография. – М.: Изд-во ИНФРА-М, 2020. – 198 b
3. Самыгин Д.Ю., Барышников Н.Г., Тусков А.А. и др. Методика аудиторской проверки: процедуры, советы, рекомендации: Монография / Д.Ю. Самыгин, Н.Г. Барышников, А.А. Тусков и др. – М.: ИНФРА-М. – 2020. – 231b
4. Суглобов А.Е., Воронцова А.И., Орлова Е.А. Методическое обеспечение аудита организаций в условиях несостоятельности (банкротства): Монография. – М.:РИОР, 2020. – 173 b
5. Чайковская Л. А., Проданова Н. А., Карпова И. Ф., Малинина, Е. И., Бачурина Л.И. Учетно-контрольные и аналитические процессы в условиях цифровизации экономики. Ч. 1 / Л. А. Чайковская, Н. А. Проданова, И. Ф. Карпова, Е. И. Малинина, Л.И. Бачурина. - М.: Изд-во Кнорус, 2019. – 450 b